

Finn és észt episztemikus-evidenciális jelölők vizsgálata¹

BÍRÓ Bernadett

Szegedi Tudományegyetem
birobernadett9@gmail.com

1. Bevezetés

Az evidencialitásnak számos értelmezése létezik, ezek közül az egyik leg-többet idézett Aikhenvald (2004) definíciója, amely szerint az evidencialitás elsődlegesen az információ forrását fejezi ki. Grammatikai kategória, melynek használata kötelező. A grammatikalizálódott evidenciális mellett létezik evidenciális stratégia is, ilyenkor az információ forrását más módon fejezik ki, lexikális elemekkel vagy olyan grammatikai elemekkel, amelyeknek elsődleges funkciója nem az információforrás jelölése (Aikhenvald 2004: 144–145).

Jelen tanulmány egy nagyobb projekt része, amelynek célja az uráli nyelvek evidencialitásának vizsgálata, valamint az eddigi ismeretek összegzése (NKFIH, Evidencialitás az uráli nyelvekben, K139298, 2021–2024). Az uráli nyelvek nagy változatosságot mutatnak az evidencialitás rendszerét és az evidenciális jelölőket illetően. Grammatikalizálódott evidenciális található az észt, lív, mari, permi, obi-ugor és a szamojéd nyelvekben, míg a balti finn nyelvek többségében, a számi nyelvekben, valamint a mordvinban és a magyarban csak evidenciális stratégiák használatosak (Skribnik – Kehayov 2018: 529). Az uráli nyelvek evidencialitásáról számos tanulmány született az utóbbi időben, melyek között vannak átfogó (Kubitsch – Szeverényi 2023, Skribnik – Kehayov 2018, Tamm et al. 2018, Bradley et al. 2022, Szeverényi 2022; többek között), valamint egyes nyelvekre, nyelvcsoportokra koncentráló művek is (észt: Kehayov 2002, 2004 és egyéb munkái, mari: Spets 2021, permi nyelvek: Kubitsch 2023 és egyéb munkái, Leinonen 2000, Szabó 2022, 2023, obi-ugor nyelvek: Csepregi 2014, Sipőcz 2014, szamojéd nyelv-

¹ Jelen tanulmány a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatással, a K 139298 azonosítójú, *Evidencialitás az uráli nyelvekben* című projekt keretében készült.

vek: Siegl 2016, Szeverényi 2020, Usenkova 2015, Vojter 2023; többek között). A leírások általában a grammatikai jelölőkre koncentrálnak, de emellett a lexikai jelölők vizsgálata is elkezdődött (É. Kiss 2023, Jaakola 2012 és egyéb munkái, Kaiser 2022, 2024, Kazajeva et al. 2023, Kittilä 2019, 2024, Kugler 2012 és egyéb munkái; többek között).

A tanulmány a két legnagyobb balti finn nyelv, a finn és az észet bizonyos lexikális episztemikus-evidenciális² jelölőire irányul, és a vizsgálathoz egy olyan kérdőívet használ, melyet a fent említett projekt során dolgoztak ki, és több uráli nyelvre is lekérdeztek (vö. pl. Kazajeva et al. 2023). A finn és az észet egyrészt közeli rokon nyelvek, másrészt viszont az evidencialitás tekintetében eléggé különbözőek. Az észetben grammatikalizálódott evidenciális található, mely az indirekt, reportatív evidenciális jelöli (Skribnik – Kehayov 2018), míg a finn pusztán evidenciális stratégiát alkalmaz. A lexikális jelölők vizsgálata azért is indokolt, mert mint fentebb említettem, a kutatások általában a grammatikai evidenciálisra fókuszáltak, míg az evidenciális lexikális jelölőinek vizsgálata kevesebb figyelmet kapott. Különösen igaz ez az olyan nyelvek esetében, amelyekben van grammatikalizálódott evidenciális (mint pl. az észet).

A vizsgált lexikális jelölők kiválasztása némiképpen szubjektív, de a következő szempontok motiválták: a) igyekeztünk olyan lexikális elemeket választani, amelyeket nem, vagy kevésbé kutattak eddig;³ b) valamint olyan párokat összeállítani, amelynek tagjai egymás megfelelői a két rokon nyelvben.⁴ Az így kiválasztott lexikális jelölők a következők: finn *ilmeisesti* '1. nyilvánvalóan, biztosan; 2. valószínűleg', *tieltävästi* 'köztudottan', *arvattavasti* 'feltehetőleg, valószínűleg', *nähtävästi* 'nyilván, bizonyára, valószínűleg, feltehetően', *kuulemma* 'állítólag' (Forsberg – Kovács 2015), valamint észet *ilmselt* 'láthatóan, nyilvánvalóan', *teatavasti* 'közismerten, állítólag', *arvatavasti* 'valószínűleg, bizonyára, nyilván', *nähtavasti* 'valószínűleg', *kuuldavasti* 'állítólag' (Lutsar – Nurk – Pusztay 2011).

² Az evidenciális és az episztemikus modalitás kapcsolata igen sokat kutatott terület, hiszen az evidenciális jelölők egyúttal az adott információ megbízhatóságát is implikálják, vagyis azt, hogy a beszélő hogyan vélekedik az adott tényállásról, mennyire tartja azt valószínűnek (vö. pl. Kaiser 2024, Kehayov 2008, Kubitsch – Szeverényi 2023).

³ Habár ez alól kivétel a *kuulemma* (vö. Kaiser 2022, 2024, Kittilä – Sandman 2013), a *tieltävästi* (Jaakola 2012) és a *teatavasti* (Jaakola 2012).

⁴ Természetesen nem „egy-az-egyhez” megfelelésre kell gondolni, hiszen, mint látni fogjuk, a finn és az észet szavak nem tökéletes fordításai, szinonimái egymásnak. Pusztán arról van szó, hogy egy azonos jelentésű tőnek a származékai, és morfológiai felépítésük (nagy részt) hasonló a két nyelvben.

A vizsgálat célja a kiválasztott elemek funkcionális leírása (milyen típusú evidenciát, illetve milyen episztemikus tartalmat jelölnek), valamint a finn és az észti jelölők hasonlóságainak, illetve különbségeinek feltárása. Mint fentebb említettem, a kutatáshoz egy a projekt során kidolgozott kérdőívet használtam fel, mely a *Függelékben* tekinthető meg. A kérdőívet kitöltőknek egyrészt a vizsgált episztemikus-evidenciális jelölőket tartalmazó minimálpárokhoz kellett megadniuk a lehetséges szituációt, vagyis megmondani, hogy az adott mondat milyen beszédhelyzetben használható, illetve meg kellett jelölniük egy lehetséges információforrást is. Másrészt pedig egy egytől hatig terjedő skálán kellett értékelniük a jelölőket arra vonatkozóan, hogy a beszélői bizonyosság milyen fokát fejezik ki. A kérdőívet nyolc észti és nyolc finn adatközlő töltötte ki,⁵ ezért az eredmények csak óvatos következtetésekre adnak lehetőséget, és mindenképpen további megerősítést igényelnek.

2. A vizsgált episztemikus-evidenciális jelölők funkcionális leírása

2.1. Finn *ilmeisesti* 'nyilvánvalóan, biztosan; valószínűleg' – észti *ilmselt* 'láthatóan, nyilvánvalóan'

Mindkét elem a 'világos, szemmel látható, nyilvánvaló, nyilvános' jelentésű melléknévből (finn *ilmeinen*, észti *ilmne*) képzett határozószó.

A két episztemikus-evidenciális jelölő igen hasonlóan viselkedik a vizsgált nyelvekben, mindkét nyelvben jellemzően olyan megnyilatkozásokban szerepelnek, melyek igazságértékében a beszélő nem biztos, de valamilyen okból feltételezi vagy következtet rá, hogy a megnyilatkozás igaz. A feltételezés, illetve következtetés alapulhat valamilyen vizuális evidencián (1) vagy korábbi tapasztalaton, ismétlődő rutinon (2):

(1) Észti

Rong on ilmselt saabunud.

'A vonat *ilmselt*⁶ megérkezett.'

Beszédhelyzet: Kinézek az ablakon, és hirtelen sokan jönnek ki az állomás épületéből. Tudom, hogy ez általában azt jelenti, hogy megjött a vonat.⁷

⁵ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Anna Oravának és Kai Tiislärnek a kérdőívek mondatainak ellenőrzéséért, valamint Gerson Klumppnak, Kubitsch Rebekának, Prause Istvánnak, Anna Oravának, Elli Savisaarinak, Sipőcz Katalinnak és Susanna Virtanennek a segítségükért.

⁶ A példák fordításában a vizsgált episztemikus-evidenciális jelölőket nem fordítom magyarra, hogy a magyar fordítás semmiképpen ne befolyásolja a mondat értelmezését.

⁷ A példák esetében a kérdőívet kitöltők által megadott lehetséges beszédhelyzetet, magyarázatot közlöm.

(2) Észt

Mu isa oli ilmselt pubis.

'Apám *ilmselt* a kocsmában volt.'

Beszédhelyzet: Apa rendszeresen jár kocsmába, ezért feltételezhető, hogy ott volt.

A határozószók ezen kívül jelölhetnek értesülés, hallomás útján szerzett információt (3), illetve nem vizuális evidenciát is, ld. (4):

(3) Finn

Minun isäni on ilmeisesti baarissa.

'Apám *ilmeisesti* a kocsmában van.'

Beszédhelyzet: Lehet, hogy apa üzenetet hagyott, hogy elment kocsmába, vagy a beszélő valaki mástól hallotta.

(4) Finn

*Ilmeisesti sataa vettä.*⁸

'*Ilmeisesti* esik az eső.'

Beszédhelyzet: A beszélő maga nem látja az esőt, de pl. hallja az eső kopogását.

Több adatközlő is hangsúlyozta (mind észt, mind pedig finn anyanyelvűek), hogy az *ilmeisesti*, illetve az *ilmselt* kifejezések használata bizonytalan tudásra vagy sejtésre utal.⁹ Ahogyan az egyik észt kitöltő fogalmazott az 'Apám *ilmselt* a kocsmában van.' mondat kapcsán: „Apára jellemző, így nagyon biztos vagyok benne. Lehet, hogy tévedek, szóval az *ilmselt*-et használom.”

2.2. Finn *tiellävästi* 'köztudottan' – észt *teatavasti* 'közismerten, állítólag'

Mindkét episztemikus-evidenciális jelölő passzív folyamatos melléknévi igenévből képzett partikula, melyek töve a *tiet-/tea-* 'tud' ige. E partikulák szemantikáját Jaakola (2012) is vizsgálta sajtószövegek alapján, és megállapította, hogy a két episztemikus-evidenciális partikula nem pontos szinonimája egymásnak a két nyelvben, jelentésükben lényeges eltérések találhatók. Míg a finn partikula határozottan értesülés révén szerzett tudást implikál (re-

⁸ Ezek a mondatok (bármelyik episztemikus-evidenciális jelölőt is tartalmazzák) – mind a finnben, mind pedig az észtben – jelen időre és jövő időre is vonatkozhatnak, mivel sem a finnben, sem az észtben nincs morfológiailag jelölt jövő idő. Az adatközlők válaszaiból azonban egyértelműen kiderült, hogy milyen idővonatkozást tulajdonítanak az adott mondatnak, illetve bizonyos esetekben mindkét eshetőségre adtak meg beszédhelyzetet.

⁹ A beszélői bizonyosság fokáról a 3. fejezetben lesz részletesebben szó.

ported knowledge), aminek következtében gyakran bizonytalanság, pontatlanság („slight hedging”) is kapcsolódik hozzá, addig az észtpartikula azt jelöli, hogy az adott információ biztos. Emellett az észtpben a partikula azt is jelöli, hogy az információ elérhető a diskurzusban résztvevők számára, illetve az információ közös, megosztott (shared knowledge) (Jaakola 2012).

A kérdőíves vizsgálat nagyrészt megerősítette Jaakola (2012) eredményeit. Az észtp jelölővel kapcsolatban az adatközlők túlnyomó többsége a megosztott és elérhető tudást hangsúlyozta: „köztudott”, „általános tudás, és feltételezem, hogy a hallgató is tudja”, „mindenki által ismert, általános cselekvés”, „mindenki tudja”, „a beszélő feltételezi, hogy a többiek is tudják”. Emellett megjelent az értesülésből származó tudásra utalás is, gyakran hangsúlyozva, hogy az információ forrása (nagyon) megbízható, és az információ biztos:¹⁰ „tudom, mert valaki mondta”, „biztos vagyok benne, mert apa maga mondta” [hogy holnap *teatavasti* kocsmába megy], „a beszélő nagyon megbízható forrásból kapott erről információt”.

A finn jelölővel kapcsolatban – Jaakola (2012) eredményeivel – összhangban az adatközlők gyakran értesülés révén szerzett tudásra hivatkoztak, vagy olyan beszédhelyzeteket adtak meg, amelyekben az adott megnyilatkozás valamilyen következtetésen alapul, ld. (5)–(6).

(5) Finn

Minun isäni on tiettävästi baarissa.

’Apám *tiettävästi* a kocsmában van.’

Beszédhelyzet: Ebédidő van, és apának szokása a kocsmában ebédelni.

(6) Finn

Juna on tiettävästi saapunut.

’A vonat *tiettävästi* megérkezett.’

Beszédhelyzet: 12 óra van, a vonat érkezési ideje 11 óra.

A kérdőíves vizsgálat is azt mutatja, hogy a finn jelölőhöz valóban kapcsolódik egyfajta bizonytalanság, a partikula használata azt is implicálja, hogy a megnyilatkozó tudása, információja vagy következtetése bizonytalan (7):

(7) Finn

Minun isäni oli tiettävästi baarissa.

’Apám *tiettävästi* a kocsmában volt.’

¹⁰ Mindössze egyetlen adatközlőnél jelent meg kétely az információ igaz voltát illetően a ’*Teatavasti* esik az eső.’ mondat kapcsán: „valaki mondta, de én nem vagyok erről meggyőződve”.

Beszédhelyzet: A beszélőnek az az elképzelése, hogy az apja kocsmában volt, de ez az elképzelés értesülésen alapul, és a beszélő a sorok között elismeri, hogy nincs rá bizonyítéka. Talán apa korábban maga mondta, hogy kocsmába megy majd, vagy valaki más említette, hogy ott volt.

2.3. Finn *arvattavasti* 'feltehetőleg, valószínűleg' – észt *arvatavasti* 'valószínűleg, bizonyára, nyilván'

Mindkét partikula – az előző pontban tárgyalt *tiittävästi* – *teatavasti* párhoz hasonlóan – passzív melléknévi igenévből képzett szó, melynek töve az *arva-* 'vél, gondol, sejt, feltételez' ige. A vizsgálat alapján használatuk nagyrészt megegyezik a 2.1. pontban tárgyalt finn *ilmeisesesti* 'nyilvánvalóan, biztosan; valószínűleg' és észt *ilmselt* 'láthatóan, nyilvánvalóan' episztemikus-evidenciális jelölők használatával, vagyis általában olyan következtetés kifejezésekor jelennek meg, amelynek alapja lehet valamilyen vizuális vagy nem vizuális evidencia (8), illetve korábbi tapasztalat vagy ismétlődő rutin, szokás.

(8) Észt

Arvatavasti sajab vihma.

'*Arvatavasti* esni fog az eső.'

Beszédhelyzet: Egész nap sütött a nap, de most szürke az ég, és sűrű a levegő, ezért arra következtetek, hogy lehet, hogy esni fog.

A reportatív evidencia kifejezésére – a kérdőíves vizsgálat szerint – azonban csak az észt *arvatavasti* 'valószínűleg, bizonyára, nyilván' partikula alkalmas, a finn *arvattavasti* 'feltehetőleg, valószínűleg' nem.

A finn partikulával kapcsolatban az egyik adatközlő megemlítette azt is, hogy lehet a partikulának ironikus vagy szarkasztikus használata is, ld. (9):

(9) Finn

Arvattavasti sataa vettä.

'*Arvattavasti* esni fog az eső.'

Beszédhelyzet: A beszélőnek például most kezdődik a szabadsága, és azt reméli, hogy nem fog esni, de pont az következhet be, amit nem szeretnénk.

Érdekesnek tartom még megemlíteni, hogy egy észt adatközlő az *arvatavasti* 'valószínűleg, bizonyára, nyilván' partikulát minden mondat esetében az *ilmselt* 'láthatóan, nyilvánvalóan' és a *nähtavasti* 'valószínűleg' szinonimájának tartotta; egy másik válaszadó viszont éppen azt emelte ki, hogy az *ilmselt* 'láthatóan, nyilvánvalóan' használata nagyobb fokú beszélői bizonyosságot fejez ki, mint az *arvatavasti* 'valószínűleg, bizonyára, nyilván' használata ('elég biztos vagyok benne, de nem annyira, mint az *ilmselt*-nél'). Ez utóbbi véleménnyel cseng egybe Kehayov (2008: 8–9) besorolása is: az észt

(és bolgár) episztemikus-evidenciális jelölőknek a beszélői bizonyosság mértéke szerinti osztályozásánál az *ilmselt* 'obviously, apparently' és a *nähtavasti* 'apparently, evidently' partikulák a „strong certainty” (erős bizonyosság) kategóriába kerültek, míg az *arvatavasti* 'possibly, presumably' a „medium certainty” (közepes bizonyosság) kategóriába.

2.4. Finn *nähtävästi* 'nyilván, bizonyára, valószínűleg, feltehetően' – észt *nähtavasti* 'valószínűleg'

Morfológiailag ezek a partikulák is a 2.2 és 2.3 pontokban tárgyaltakhoz hasonlóan épülnek fel, tövük a *näh-* 'lát' ige. Ennek megfelelően elsősorban a vizuális evidencia, illetve a vizuális evidencián alapuló következtetés kifejezésére szolgálnak mindkét nyelvben. Az 'Apám *nähtävästi/nähtavasti* a kocsmában van/volt.' mondatok esetében például az adatközlők a következő beszédhelyzeteket adták meg: a beszélő saját szemével látta vagy látja az apját a kocsmában, valós idejű videót, képet kapnak az eseményről, a közösségi oldalon látják, látták/látják pl. apa kocsiját, biciklijét a kocsmá előtt, valami apa viselkedésében erre utal (részegnek tűnik). A vizuális evidencia, mint a következtetés alapja a jövő idejű mondatoknál ('Apa holnap *nähtävästi/nähtavasti* a kocsmában lesz.') is meghatározó: „a beszélő épp most lát valami olyat, ami alapján nagyon valószínű”, „a beszélőnek szilárd bizonyítéka van, apa üzenetet küldött erről, vagy konkrét előkészületeket tett”, „látható bizonyítékom van, pl. egy bejegyzés a családi naptárban”. Egy finn adatközlő a jövő idejű mondattal kapcsolatban megjegyezte, hogy ennek használata valószínűtlen, illetve ritka, hiszen a *nähtävästi* használata éppen történő dologra utal.

A két utolsó mondat ('Esik/esni fog az eső.' és 'A vonat megérkezett.') esetében megadott beszédhelyzetek szintén azt mutatják, hogy a két partikula a vizuális evidencia, illetve a vizuális evidencián alapuló következtetések kifejezésére alkalmas, habár az egyik finn adatközlő szerint a partikula használata lehet ironikus is:

(10) Finn

Nähtävästi sataa vettä.

'*Nähtävästi* esik az eső.'

Beszédhelyzet: Lehet ironikus is, annyira esik, hogy nem lehet nem észrevenni.

Ugyan ritkábban, de mindkét partikula jelölhet értesülés révén szerzett információt is (ami szintén vizuális evidencián alapul), az 'Apám *nähtävästi/nähtavasti* a kocsmában volt.' mondatnál egy finn és egy észt adatközlő a következő beszédhelyzetet is megadta: valaki más látta.

Megjegyzendő még, hogy az egyik észtt adatközlő szerint a *nähtavasti* partikula használata „kicsit erősebb”, azaz nagyobb fokú beszélői bizonyosságra utal, mint az előző pontban tárgyalt *arvatavasti* ’valószínűleg, bizonyára, nyilván’ episztemikus-evidenciális jelölőé. Ezzel összhangban egy másik adatközlő szerint ha a beszélő a *nähtavasti* szót használja az ’Esni fog.’ és ’A vonat megérkezett.’ mondatokban, akkor biztosan tudja, hogy így van, míg a többi partikula esetében nem biztos benne. (Vö. a 2.3 pontban említett besorolással (Kehayov 2008: 8–9): *nähtavasti* ’apparently, evidently’ – „strong certainty” (erős bizonyosság).)

2.5. Finn *kuulemma* ’állítólag’ – észtt *kuuldavasti* ’id.’

Mindkét partikula töve a *kuul-* ’hall’ ige.

A finn *kuulemma* ’állítólag’ partikulát többen is vizsgálták (Kaiser 2022, 2024, Kittilä – Sandman 2013), és a következőket állapították meg:

A partikulát elsősorban értesülés révén szerzett információ kifejezésére használják (hearsay), de nem használják direkt auditív evidencia esetén. A beszélők abban az esetben választják, ha kevésbé szembetűnő bizonyítékokra kell támaszkodniuk (Kittilä – Sandman 2013). Kaiser (2022) szerint a *kuulemma* használata a beszélő elköteleződését tekintve neutrális, a beszélő gondolhatja, hogy az értesülésből szerzett információ igaz, vagy kételkedhet benne, vagy nem derül ki, hogy mit gondol. Kittilä és Sandman (2013) szintén megjegyzi, hogy a *kuulemma* lehetővé teszi a beszélő számára, hogy eltávolítsa magát a megnyilatkozástól, valamint hozzáteszi, hogy a partikula nem használható, ha direkt evidencia áll a beszélő rendelkezésére, illetve akkor sem, ha a beszélő által szándékosan kezdeményezett cselekvésekről van szó.

A kérdőíves vizsgálat eredményei megerősítik a fenti megállapításokat, a finn *kuulemma* partikula elsősorban tehát hallomáson alapuló, másról, más forrásból származó értesülés, információ kifejezésére szolgál. Az adatközlők általában megjegyezték, hogy a megnyilatkozás nem saját észlelésen alapul („én nem láttam és nem hallottam”, „valahonnan tudom”, „nincs saját észlelés”), valamint azt is, hogy az információ nem teljesen biztos. Többen hangsúlyozták azt is, hogy direkt auditív evidencia kifejezésére a partikula nem használható (vö. fentebb Kittilä – Sandman 2013), pl. ’A vonat *kuulemma* megérkezett.’ mondat esetén a vonat hangja mint jel nem elfogadható, vagy a ’*Kuulemma* esik az eső.’ nem mondható abban az esetben, ha a beszélő csak az esőcseppek hangját hallja.

Ezzel szemben az észtt *kuuldavasti* ’állítólag’ partikula egyaránt használható értesülés révén szerzett információ, valamint direkt auditív evidencia kifejezésére is (11).

(11) Ész

Rong on kuuldavasti saabunud.'A vonat *kuuldavasti* megérkezett.'

Beszédhelyzet: Mások mondják, vagy hallom például a vonat hangját vagy a kalauzt.

Az 'Apám *kuuldavasti* a kocsmában volt.' mondat kapcsán az egyik adatközlő megjegyezte, hogy a *kuuldavasti* használatának itt negatív konnotációja is lehet, például ha a beszélő pletykál valakinek.

2.6. Összegzés

A vizsgált finn és ész

	vizuális evidencia	nem vizuális evidencia	következtetés, feltételezés	általános tudás	hallomás, értesülés
ilmeisesti	–	+	+	–	+
ilmselt	–	+	+	–	+
tiettävästi	–	–	+	–	+
teatavasti	–	–	+	+	+
arvattavasti	–	+	+	–	–
arvatavasti	–	+	+	–	+
nähtävästi	+	–	+	–	(+) ¹¹
nähtavasti	+	–	+	–	(+)
kuulemma	–	–	–	–	+
kuuldavasti	–	+	–	–	+

1. táblázat

A vizsgált finn és ész

Összegzésként elmondható, hogy a vizuális evidencia kifejezésére a vizsgált jelölők közül – nem meglepő módon – a 'lát' jelentésű igéből képzett *nähtävästi* – *nähtavasti* partikula használatos mindkét nyelvben. Nem vizuális – elsősorban auditív – evidencia kifejezésére mindkét nyelvben alkalmasak az *ilmeisesti* – *ilmselt* és az *arvattavasti* – *arvatavasti* partikulák, valamint az ész

¹¹ A zárójelek azt jelzik, hogy mindössze egy adatközlőnél jelent meg ez az evidenciatípus.

az *ilmeisesti* – *ilmselt*, a *tiettävästi* – *teatavasti*, a *kuulemma* – *kuuldavasti* partikulák, valamint az észti *arvatavasti* partikula (de ennek finn „párja” nem).

3. A vizsgált episztemikus-evidenciális partikulák a beszélői bizonyosság alapján

Az elemzett partikulák episztemikus tartalmának vizsgálatakor az adatközlőknek egy egytől hatig terjedő skálán kellett értékelniük az adott jelölőket arra vonatkozóan, hogy azok a beszélői bizonyosság milyen fokát fejezik ki. (A vizsgálathoz használt mondatok a *Függelék*ben szerepelnek.) A kapott válaszokból számolt átlagok alapján az alábbi skálák rajzolódtak ki.¹²

Finn

← egyáltalán nem biztos → teljesen biztos →

1	2	3,416	3,833	4,166	4,375	4,625	5	6
		<i>arvattavasti</i> 'feltehetőleg, valószínűleg'	<i>tiettävästi</i> 'köztudottan'	<i>ilmeisesti</i> 'nyilvánvalóan, biztosan; valószínűleg'	<i>kuulemma</i> 'állítólag'	<i>nähtävästi</i> 'nyilván, bizonyára, valószínűleg, feltehetően'		

Észt

← egyáltalán nem biztos → teljesen biztos →

1	2	3,714	4,125	4,708	5,238	6
		<i>arvatavasti</i> 'valószínűleg, bizonyára, nyilván'	<i>nähtavasti</i> 'valószínűleg', <i>kuuldavasti</i> 'állítólag'	<i>ilmselt</i> 'láthatóan, nyilvánvalóan'	<i>teatavasti</i> 'közismerten, állítólag'	

A kapott válaszok alapján a mondatok idővonatkozása nem befolyásolja nagymértékben az egyes partikulák episztemikus tartalmát. Az *ilmeisesti* – *ilmselt* partikulákét egyáltalán nem, a *tiettävästi* – *teatavasti*, valamint az *arvattavasti* – *arvatavasti* párosoknál pedig csak kisebb különbségek mutathatók ki az eltérő idővonatkozású mondatok esetén. A finn *tiettävästi* 'köztudottan' partikula egyértelműen erősebb beszélői bizonyosságot fejez ki múlt időben, mint jelen és jövő időben (4,125 vs. 3,625 és 3,75), az *arvattavasti* 'feltehetőleg, valószínűleg' partikula használata pedig jövő idejű mondatok

¹² Igyekeztem úgy megjeleníteni az adatokat, hogy a finn és az észti partikulák a lehető legjobban összevethetők legyenek.

esetén nagyobb bizonytalanságot sugall, mint a jelen és a múlt idejű mondatoknál (3 vs. 3,625). Az észti *teatavasti* 'közismerten, állítólag' nemcsak múlt időben, hanem jelen időben is jóval erősebb beszélői bizonyosságot jelez, mint jövő időben (5,571 és 5,428 vs. 4,714), az *arvatavasti* 'valószínűleg, bizonyára, nyilván' viszont jelen időben fejez ki nagyobb bizonytalanságot, mint akár múlt, akár jövő időben, habár itt a különbség igen kicsi (3,571 vs. 3,857 és 3,714).

A skálán jól látszik az is, hogy az észti *teatavasti* 'közismerten, állítólag' partikula használata valóban azt jelzi, hogy az információ szinte biztos (ahogyan Jaakola 2012 is kimutatta, ld. 2.2.), hiszen az észti episztemikus-evidenciális jelölők közül ez áll a skála 'teljesen biztos' végpontjához legközelebb, valamint az adatközlőktől ez kapta a legtöbb 6-os értéket. (A jelen és a múlt idejű mondatok esetén két adatközlő kivételével mindenki 6-os értéket adott a partikulának.) Az eredmények emellett alátámasztják Kehayov (2008) besorolását, valamint egyes adatközlők megjegyzéseit is arra vonatkozóan, hogy az észti *ilmselt* 'láthatóan, nyilvánvalóan' és a *nähtavasti* 'valószínűleg' erősebb beszélői bizonyosságot fejeznek ki, mint az *arvatavasti* 'valószínűleg, bizonyára, nyilván' (ld. még 2.3.). Az adatközlők válaszai alapján a beszélői bizonyosság szempontjából a legegységesebb képet a finn *ilmeisesti* 'nyilvánvalóan, biztosan; valószínűleg' és az észti *ilmselt* 'láthatóan, nyilvánvalóan' mutatja, a legtarkábbat pedig az észti *nähtavasti* 'valószínűleg' és *kuuldavasti* 'állítólag', amelyek az 1-es kivételével gyakorlatilag mindenféle értéket kaptak az adatközlőktől a vizsgálat során.

A legszembeötlőbbben viszont azt szemlélteti a két skála, hogy ha a kifejezett evidenciatípusok esetében nincsenek is túl nagy különbségek a finn és az észti episztemikus-evidenciális jelölők között – vagy nem mindegyik páros esetében vannak –, a jelölők episztemikus tartalma azonban meglehetősen különböző, azaz ebben a tekintetben valóban nem tekinthetők egymás szinonimáinak. A legfeltűnőbb különbség a már többször említett finn *tiettävästi* 'köztudottan' – észti *teatavasti* 'közismerten, állítólag' páros tagjai között mutatható ki, de ugyanígy érzékelhető különbség van az *ilmeisesti* 'nyilvánvalóan, biztosan; valószínűleg' – *ilmselt* 'láthatóan, nyilvánvalóan', valamint a *nähtävästi* 'nyilván, bizonyára, valószínűleg, feltehetően' – *nähtavasti* 'valószínűleg' jelölők között is. A finnben a *nähtävästi* erősebb beszélői bizonyosságot fejez ki, mint az *ilmeisesti*, míg az észti ez „fordítva van”: az *ilmselt* jelöli a biztosabb információt, míg a *nähtavasti* a kevésbé biztosat. Ebből az is következik, hogy a párosok tagjait összevetve a finn *nähtävästi* nagyobb fokú beszélői bizonyosságot sugall, mint észti párja, a *nähtavasti*, a

másik páros esetében viszont az észti *ilmselt* fejez ki erősebb bizonyosságot, mint a finn *ilmeisesti*.

4. Összegzés

Jelen tanulmány olyan finn és észti episztemikus-evidenciális jelölőpárokat vizsgált, amelyek tagjai egymás szinonimáinak tűnnek, hiszen azonos jelentésű tő származékai, és (nagy részt) hasonló morfológiai felépítésűek a két nyelvben. A vizsgálat célja a kiválasztott lexikális jelölők funkcionális leírása volt (milyen típusú evidenciát, illetve milyen episztemikus tartalmat jelölnek), valamint a finn és az észti jelölők hasonlóságainak, illetve különbségeinek feltárása. Jelen kutatás egy nagyobb projekt része, és a kiválasztott episztemikus-evidenciális jelölők vizsgálatát egy olyan kérdőív alapján végeztem el, amelyet ehhez a projekthez dolgoztak ki.

Az adatközlőkkel végzett kérdőíves vizsgálat alapján megállapítható, hogy az adott episztemikus-evidenciális jelölők nem tekinthetők egymás szinonimáinak a két nyelvben. Már a kifejezett evidencia-típusok tekintetében is található különbségek a finn és az észti jelölők között, az igazán hangsúlyos eltérés azonban a beszélői bizonyosság tekintetében mutatkozik.

*

Függelék

A) Finn kérdőív

Sukupuoli (Nem):

Ikä (Kor):

Koulutus (Iskolai végzettség): peruskoulu (általános iskola), lukio tai ammattikoulu (érettségi), alempi korkeakoulututkinto (BA diploma), ylempi korkeakoulututkinto (MA diploma), tohtorin tutkinto (PhD).

Asuinpaikka (Lakóhely):

Jos joku lause on väärin tai sitä ei voi sanoa näin sitten ole hyvä ja korjaa se! [’Ha valamelyik mondat nem jó, vagy nem lehet így mondani, akkor kérem, javítsa ki!’]

Missä tilanteissa voisi sanoa seuraavat lauseet? Mistä puhuja tietää, missä hänen isänsä oli? [’Milyen helyzetben lehet mondani a következő mondatokat? Honnan tudja a beszélő, hogy hol volt az apja?’]

Minun isäni oli ilmeisesti baarissa.

Minun isäni oli tiettävästi baarissa.

Minun isäni oli nähtävästi baarissa.

Minun isäni oli arvattavasti baarissa.

Minun isäni oli kuulemma baarissa.

’Apám a kocsmában volt.’

Missä tilanteissa voisi sanoa seuraavat lauseet? Mistä puhuja tietää, missä hänen isänsä on? [’Milyen helyzetben lehet mondani a következő mondatokat? Honnan tudja a beszélő, hogy hol van az apja?’]

Minun isäni on ilmeisesti baarissa.

Minun isäni on tiettävästi baarissa.

Minun isäni on nähtävästi baarissa.

Minun isäni on arvattavasti baarissa.

Minun isäni on kuulemma baarissa.

’Apám a kocsmában van.’

Missä tilanteissa voisi sanoa seuraavat lauseet? Mistä puhuja tietää, missä hänen isänsä on huomenna? [’Milyen helyzetben lehet mondani a következő mondatokat? Honnan tudja a beszélő, hogy hol lesz holnap az apja?’]

Huomenna minun isäni on ilmeisesti baarissa.

Huomenna minun isäni on tiettävästi baarissa.

Huomenna minun isäni on nähtävästi baarissa.

Huomenna minun isäni on arvattavasti baarissa.

Huomenna minun isäni on kuulemma baarissa.

’Apám holnap a kocsmában lesz.’

Missä tilanteissa voisi sanoa seuraavat lauseet? Mistä puhuja tietää, että sataa vettä? [’Milyen helyzetben lehet mondani a következő mondatokat? Honnan tudja a beszélő, hogy esik/esni fog az eső?’]

Ilmeisesti sataa vettä.

Tiettävästi sataa vettä.

Nähtävästi sataa vettä.

Arvattavasti sataa vettä.

Kuulemma sataa vettä.

’Esik/esni fog az eső.’

Missä tilanteissa voisi sanoa seuraavat lauseet? Mistä puhuja tietää, että juna on saapunut? [’Milyen helyzetben lehet mondani a következő mondatokat? Honnan tudja a beszélő, hogy a vonat megérkezett?’]

Juna on ilmeisesti saapunut.

Juna on tiettävästi saapunut.

Juna on nähtävästi saapunut.

Juna on arvattavasti saapunut.
Juna on kuulemma saapunut.
'A vonat megérkezett.'

Mitä mieltä olet, kuinka varma puhuja on siitä, että väite on totta? ['Ön szerint mennyire biztos a beszélő abban, hogy ez az állítás igaz?]
1 = ei ole yhtään varma, 6 = täysin varma [1 = egyáltalán nem biztos, 6 = teljesen biztos]

Minun isäni on ilmeisesti baarissa. 'Apám *ilmeisesti* a kocsmban van.'
Ilmeisesti tulee sadetta. '*Ilmeisesti* esni fog az eső.'
Juna on ilmeisesti saapunut. 'A vonat *ilmeisesti* megérkezett.'
Minun isäni on tiettävästi baarissa. 'Apám *tiettävästi* a kocsmban van.'
Juna on tiettävästi saapunut. 'A vonat *tiettävästi* megérkezett.'
Tiettävästi tulee sadetta. '*Tiettävästi* esni fog az eső.'
Minun isäni on arvattavasti baarissa. 'Apám *arvattavasti* a kocsmban van.'
Juna on arvattavasti saapunut. 'A vonat *arvattavasti* megérkezett.'
Arvattavasti tulee sadetta. '*Arvattavasti* esni fog.'
Minun isäni oli nähtävästi baarissa. 'Apám *nähtävästi* a kocsmban volt.'
Minun isäni oli kuulemma baarissa. 'Apám *kuulemma* a kocsmban volt.'

B) Észk kérdőív¹³

Sex:

Age:

Highest level of qualification: primary school, high school, bachelor's degree, master's degree, PhD

Residence:

If a sentence is wrong, if you cannot say that then please correct it! In what situations could you say the following sentences? How does the speaker know that where his/her father was?

Mu isa oli ilmselt pubis.
Mu isa oli teatavasti pubis.
Mu isa oli nähtavasti pubis.
Mu isa oli arvatavasti pubis.
Mu isa oli kuuldavasti pubis.
'Apám a kocsmban volt.'

¹³ A kérdőívet észkül is ki lehetett tölteni, az adatközlők többsége észkül töltötte ki.

In what situations could you say the following sentences? How does the speaker know that where his/her father is?

Mu isa on ilmselt pubis.

Mu isa on teatavasti pubis.

Mu isa on nähtavasti pubis.

Mu isa on arvatavasti pubis.

Mu isa on kuuldavasti pubis.

'Apám a kocsmában van.'

In what situations could you say the following sentences? How does the speaker know that where his/her father will be tomorrow?

Mu isa on ilmselt homme pubis.

Mu isa on teatavasti homme pubis.

Mu isa on nähtavasti homme pubis.

Mu isa on arvatavasti homme pubis.

Mu isa on kuuldavasti homme pubis.

'Apám holnap a kocsmában lesz.'

In what situations could you say the following sentences? How does the speaker know that it is raining?

Ilmselt sajab vihma.

Teatavasti sajab vihma.

Nähtavasti sajab vihma.

Arvatavasti sajab vihma.

Kuuldavasti sajab vihma.

'Esik/esni fog az eső.'

In what situations could you say the following sentences? How does the speaker know that the train has arrived?

Rong on ilmselt saabunud.

Rong on teatavasti saabunud.

Rong on nähtavasti saabunud.

Rong on arvatavasti saabunud.

Rong on kuuldavasti saabunud.

'A vonat megérkezett.'

In your opinion how certain is the speaker of that this statement is true?
(1 = not certain at all, 6 = completely certain)

Mu isa on ilmselt pubis. 'Apám *ilmselt* a kocsában van.'
 Ilmselt hakkab vihma sadama. '*Ilmselt* esni fog az eső.'
 Rong on ilmselt saabunud. 'A vonat *ilmselt* megérkezett.'
 Mu isa on teatavasti pubis. 'Apám *teatavasti* a kocsában van.'
 Rong on teatavasti saabunud. 'A vonat *teatavasti* megérkezett.'
 Teatavasti hakkab vihma sadama. '*Teatavasti* esni fog az eső.'
 Mu isa on arvatavasti pubis. 'Apám *arvatavasti* a kocsában van.'
 Rong on arvatavasti saabunud. 'A vonat *arvatavasti* megérkezett.'
 Arvatavasti hakkab vihma sadama. '*Arvatavasti* esni fog az eső.'
 Mu isa oli nähtavasti pubis. 'Apám *nähtavasti* a kocsában volt.'
 Mu isa oli kuuldavasti pubis. 'Apám *kuuldavasti* a kocsában volt.'

Irodalom

- AIKHENVALD, ALEXANDRA YURIEVNA 2004: Evidentiality. Oxford University Press, Oxford.
- BRADLEY, JEREMY – KLUMPP, GERSON – METSLANG, HELLE 2022: TAM and evidentials. In: Bakró-Nagy, Marianne – Laakso, Johanna – Skribnik, Elena (eds), The Oxford Guide to the Uralic Languages. Oxford University Press, Oxford. 904–923.
- CSEPREGI, MÁRTA 2014: Evidentiality in dialects of Khanty. *Linguistica Uralica* 50/3: 199–211.
- FORSBERG, ULLA-MAIJA – KOVÁCS MAGDOLNA (päätoim.) 2015: Suomi–unkari sanakirja. Finn–magyar szótár. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- JAAKOLA, MINNA 2012: Displaying knowledge in journalistic texts: A contrastive analysis of an evidential particle in Estonian and Finnish. *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 22: 43–70.
- KAISER, ELSI 2022: Evidentiality in Finnish: On the communicative functions of the reportative evidential *kuulemma* and the dubitative marker *muka*. *Journal of Uralic Linguistics* 1: 67–120.
- KAISER, ELSI 2024: Evidentials and dubitatives in Finnish: perspective shift in questions and embedded contexts. *Folia Linguistica* <https://doi.org/10.1515/flin-2024-2002>
- KAZAJEVA, NYINA – KUBITSCH REBEKA – SZEVEÉNYI SÁNDOR 2023: Az *erza-mordvin* evidencialitás nyomában. *Folia Uralica Debreceniensia* 30: 83–104.
- KEHAYOV, PETAR 2002: Typology of grammaticalized evidentiality in Bulgarian and Estonian. *Linguistica Uralica* 38: 126–45.
- KEHAYOV, PETAR 2004: Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal. Morfosüntaks ja distributsioon. *Keel ja Kirjandus* 2004/11: 812–829.
- KEHAYOV, PETAR 2008: Interactions between grammatical evidentials and lexical markers of epistemicity and evidentiality: a case study of Bulgarian and Estonian. In:

- Plungian, Vladimir A. – Wiemer, Björn (eds), *Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in slavischen Sprachen*. Wiener Slawistischer Almanach. Sonderband 72, Wien. 165–201.
- É. KISS, KATALIN 2023: Evidencialitás a moldvai magyar nyelvváltozatban. In: Cser András – Nemesi Attila László (eds), *Nyelvelmélet és diakrónia 5*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest. 9–30.
- KITTILÄ, SEPPO 2019: Evidentiality. In: Östman, Jan-Ola – Verschueren, Jef (eds), *Handbook of Pragmatics Online*. Handbook of Pragmatics 22. John Benjamins, Amsterdam. 93–114.
- KITTILÄ, SEPPO 2024: Inference versus assumption in light of the Finnish evidential-modal adverbs *näköjään* and *varmaan*. *Folia Linguistica* 58/1: 119–155.
- KITTILÄ, SEPPO – SANDMAN, ERIKA 2013: The particles *näköjään* ('I see/seemingly') and *kuulemma* ('hearsay') of Finnish as evidential markers. (Konferencia előadás absztraktja.) University of Alberta.
https://sites.ualberta.ca/~iclc2013/ABSTRACTS/Kittila%CC%88_et_al.pdf
- KUBITSCH REBEKA 2023: Evidencialitás az udmurt nyelvben. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
- KUBITSCH, REBEKA – SZEVERÉNYI, SÁNDOR 2023: Az evidencialitás fogalma uralisztikai szempontból. *Nyelvtudományi Közlemények* 119: 7–53.
- KUGLER, NÓRA 2012: Az evidencialitás jelölői a magyarban, különös tekintettel az inferenciális evidenciátípusra. <http://hdl.handle.net/10831/10531>
- LEINONEN, MARJA. 2000: Evidentiality in Komi Zyryan. In: Johanson, Lars – Utas, Bo (eds), *Evidentials: Turkic, Iranian and neighbouring languages*. Empirical Approaches to Language Typology 24. Mouton de Gruyter, Berlin. 419–440.
- LUTSAR, KRISTIINA – NURK, ANU – PUSZTAY JÁNOS 2011: *Észt–magyar kisszótár*. Eesti–ungari sõnastik. Savaria University Press, Szombathely.
- SIEGL, FLORIAN 2016: Evidentiality in the Samoyedic Languages – a reply to Usenkova. *Ural-Altische Jahrbücher* 26: 190–214.
- SIPŐCZ, KATALIN 2014: A manyisi evidenciálisról. *Folia Uralica Debreceniensia* 21. 121–141.
- SKRIBNIK, ELENA – KEHAYOV, PETAR 2018: Evidentials in Uralic languages. In: Aikhenvald, Alexandra Y. (ed.), *The Oxford Handbook of Evidentiality*. Oxford University Press, Oxford. 525–555.
- SPETS, SILJA-MAIJA 2021: Marin kielten menneen ajan tempusten evidentialisuudesta ja modaalisuudesta. *Virittäjä* 125/2: 248–257.
- SZABÓ DITTA 2022: A komi-permják evidenciális vizsgálata elicitált adatokon keresztül. *Nyelvtudományi Közlemények* 118: 137–162.
- SZABÓ DITTA 2023: Az evidencialitás történeti-tropológiai vizsgálata az udmurtban. Doktori értekezés. ELTE, Budapest.

- SZEVERÉNYI SÁNDOR 2020: Az evidencialitás kulturális magyarázatának lehetséges történeti vonatkozásai az északi szamojéd nyelvekben. *Folia Uralica Debreceniensia* 27: 283–306.
- SZEVERÉNYI SÁNDOR 2022: Az evidencialitás alakulásának egy lehetséges forgatókönyve az uráli nyelvekben. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (eds), *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei XI*. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 403–415.
- TAMM, ANNE – ARGUS, REILI – SUURMÄE, KADRI 2018: Uralic perspectives on experimental evidence for evidentials. In: Foolen, Ad – de Hoop, Helen – Mulder, Gijs (eds), *Evidence for Evidentiality*. John Benjamins, Amsterdam. 145–172.
- USENKOVA, ELENA 2015: Evidentiality in the Samoyedic languages: A study of the auditive forms. *Acta Linguistica Hungarica* 62/2: 171–217.
- VOJTER, KITTI 2023: The functions of inferential evidential in first and second person in Nganasan. *Finnisch-ugrische Mitteilungen* 47: 97–130.

*

Finnish and Estonian epistemic-evidential markers

The present study examines pairs of Finnish and Estonian epistemic-evidential markers whose members seem to be synonymous with each other, since they are derived from a stem with the same meaning and have (largely) similar morphological structure in the two languages. The aim of the study was the functional description of the selected lexical markers (what type of evidence and epistemic content they denote), as well as the exploration of similarities and differences between the Finnish and Estonian markers. The present research is part of a larger project, and I conducted the examination of the selected epistemic-evidential markers based on a questionnaire that was developed for this project.

On the basis of the questionnaire survey conducted with the informants, it can be established that the given epistemic-evidential markers cannot be regarded as synonyms of each other in the two languages. There are already differences between the Finnish and Estonian markers in terms of the types of evidence expressed, but the most pronounced difference is in the speaker's certainty.

Keywords: evidentiality, epistemic modality, lexical markers, Finnish, Estonian

BERNADETT BÍRÓ